

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล

หัวข้อ : หลักนิติธรรม

เรื่อง : หลักนิติธรรมกับ NGO

จัดทำโดย

นางสาว อนัญพร พูลนิติพร

เอกสารวิชาการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม

หลักสูตร “หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย” รุ่นที่ 3

วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ สถาบันรัฐธรรมนูญศึกษา สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

บทนำ

องค์กรพัฒนาเอกชน หรือ Non-Governmental Organizations (NGO) คือองค์กรเอกชนที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อสาธารณประโยชน์ และเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรจากการทำงาน ทั้งนี้บทบาทหน้าที่ขององค์กร คือช่วยเหลือและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับประชาชน ในส่วนที่ภาครัฐเข้าไม่ถึง หรือดำเนินการได้ล่าช้า แต่ในทุกวันนี้ **องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)** กลับได้เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากต่อการชะลอการพัฒนาของประเทศ โดยสังเกตได้จาก การรวมกลุ่มประท้วงเพื่อหวังผลให้เกิดการยกเลิกการ ดำเนินการโครงการของภาครัฐ ที่จะมีผลต่อการพัฒนาและความมั่นคงของชาติ อาทิ การสร้างเขื่อน(ความมั่นคงทางพลังงาน) การปลูกพืชGMO(ผลผลิตทางการเกษตร) การเวนคืนที่ดิน(การพัฒนาเศรษฐกิจ) ซึ่งทางภาครัฐได้แสดงเหตุ และความจำเป็นอย่างชัดเจน แต่ **องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)** ได้ดำเนินการประท้วงเพื่อยับยั้งโครงการต่างๆ โดยไม่สนใจแก่ประโยชน์และความมั่นคงของชาติ เพียงเพื่อประโยชน์ของคนกลุ่มน้อย หรือบางที่ไม่ได้ก่อให้เกิดผลดีแก่ใครเลย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า **องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)** ในประเทศได้ดำเนินการโดยห่างจากจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ เป็นเหตุ **องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)** ที่ควรจะสร้างประโยชน์แก่ชาติ กลับให้ผลตรงข้าม ทั้งนี้จึงเห็นว่าควรใช้หลักนิติธรรมเข้าช่วย เพื่อให้ **องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)** เป็นประโยชน์แก่ชาติอย่างแท้จริง

สังคมที่มนุษย์ที่ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และสงบสุขเป็นสังคมอุดมคติที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา มนุษย์จึงแสวงหาและสร้างหลักการต่างๆ เพื่อนำไปสู่อุดมคตินั้น

“นักคิด นักปรัชญาทั้งหลายในโลกนี้ อาทิเช่น Plato และ Aristotle ได้คิดค้นรูปแบบการปกครองที่ดีเพื่อนำไปสู่สังคมที่เพื่อนมนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขได้อย่างสงบสุขได้อย่างมีประสิทธิภาพได้อย่างมีศักดิ์ศรีได้อย่างเป็นธรรมมานับเป็นพันๆปี จากประวัติศาสตร์อันยาวนานที่มนุษย์ได้ลองผิดลองถูกลองทฤษฎีแนวคิดต่างๆมากมายในที่สุด ข้อสรุปอันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ก็คือสังคมอันชอบธรรมที่ว่าจะเกิดขึ้นได้ต้องเป็นสังคมที่ใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครอง(Rulebylaw)ใช้กฎหมายเป็นหลักในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ไม่ใช่สังคมที่มีบุคคลคนเดียวหรือคณะบุคคลเป็นใหญ่(Rulebymen)เป็นผู้ใช้อำนาจโดยอำเภอใจ โดยปราศจากการควบคุม” สาเหตุที่ปฏิเสธการปกครองโดยบุคคลหรือคณะบุคคล(Rule by men) เพราะสัจธรรมข้อหนึ่งที่กล่าวโดย Lord Acton นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษที่ว่า “Power tends to corrupt, and absolute power corrupts absolutely.” อำนาจมีแนวโน้มนำไปสู่การฉ้อฉลทุจริต อำนาจที่เบ็ดเสร็จเด็ดขาดนำไปสู่การฉ้อฉลทุจริตอย่างเด็ดขาดแน่นอน¹

อย่างไรก็ตามถ้าฟังแต่มีกฎหมายเป็นหลักในสังคม หรือในประเทศนั้นยังไม่เพียงพอเพราะมนุษย์เป็นผู้สร้างกฎหมายขึ้น และผู้สร้างกฎหมายซึ่งเป็นมนุษย์ปุถุชน ย่อมมีทั้งดีและไม่ดี มีอคติ มีฉ้อฉลมนุษย์อาจใช้กฎหมายสร้างความไม่เป็นธรรม ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือทำลายล้างฝ่ายตรงข้าม ใช้กฎหมายสร้างความถูกต้องให้กับตนเอง หรืออื่น ๆ ที่ไม่ถูกต้องชอบธรรม ดังนั้นกฎหมายจึงต้องอยู่ภายใต้หลักพื้นฐานบางประการ ซึ่งก็คือหลักนิติธรรม (The Rule of Law)²

หากพิจารณาในฐานะแนวคิดของชาวตะวันตกนั้นก็พบว่ามีการแห่งมาแต่ครั้งสมัยกรีกโบราณจากข้อถกเถียงสำคัญที่ว่า การปกครองที่ดีนั้นควรจะเป็นการปกครองด้วยสิ่งใด ระหว่างกฎหมายที่ดีที่สุดกับสัตบุรุษ(คนดี) โดยอริสโตเติล(Aristotle)ได้สรุปว่ากฎหมายเท่านั้นที่ควรจะเป็นผู้ปกครองสูงสุดในระบอบการเมือง³ และจากข้อสรุปของอริสโตเติลตรงนี้เอง ที่ได้พัฒนาไปสู่แนวคิดพื้นฐานสำคัญของรัฐสมัยใหม่ในอีกหลายพันปีถัดมาว่า การปกครองที่ดีนั้นควรจะต้องให้กฎหมายอยู่สูงสุด(supremacyoflaw) และทุกๆ คนต้องมีสถานะที่เสมอภาค และเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย กล่าวคือ แม้ตามหลักการของการแบ่งแยกอำนาจผู้ปกครองจะมีอำนาจอันชอบธรรมในการออกและบังคับใช้กฎหมายแต่ตัวผู้ปกครอง หรือรัฐเองก็ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายที่พวกเขาออกและบังคับใช้ด้วยเฉกเช่นเดียวกันกับพลเมืองคนอื่น ๆ ในรัฐเพื่อที่จะทำให้การเมืองนี้วางอยู่บนรากฐานของกฎหมาย และรัฐบาลนั้นเป็นรัฐบาลที่จำกัด(limited government) โดยตัวกฎหมายเป็นสำคัญ⁴

¹ ศาสตราจารย์ ดร.กำชัย จงจักรพันธ์ บรรยายร่างข้อเสนอเรื่อง “หลักนิติธรรม ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืน” 21 กุมภาพันธ์ 2556 โรงแรมรามารการ์เด็นส์

² เรื่องเดิม

³ Aristotle, 1995 Politics. :Oxford University press., p.127 อ้างใน สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ และคณะ, คำและแนวคิดในประชาธิปไตยสมัยใหม่, พุทธศักราช 2557 หน้า 139

หลักนิติธรรมนั้นเป็นแนวคิดทฤษฎีทางกฎหมายจารีตประเพณี(common law) ของพวก แองโกลแซกซอน(อังกฤษ) ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องด้วยสภาพบริบททางการเมืองที่มีการต่อสู้เพื่อเรียกร้อง สิทธิเสรีภาพในอังกฤษในช่วงกลางศตวรรษที่17 จึงทำให้หลักนิติธรรมนั้นมีระดับของการอธิบายที่ เริ่มต้นจากระดับตัวปัจเจกบุคคล(methodological individualism) กล่าวคือมุ่งเน้นเรื่องการรับรอง สิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลอันเป็นผลมาจากความสูง สุดของกฎหมายมากกว่าตัวรัฐนั้นก็ เพราะสิทธิเสรีภาพที่ไม่มีกฎหมายประกันนั้นก็ไม่ว่าจะเรียกได้ว่าเป็นสิทธิเสรีภาพ ในทางกลับกัน กฎหมายหากไม่ประกันซึ่งเสรีภาพ แล้วพลเมืองในรัฐก็จะมีสภาพตกเป็นทาส หรือเป็ยล่างของ ผู้ปกครองซึ่งจะไม่สามารถทำให้คนทุกๆ คนในรัฐซึ่งรวมถึงตัวผู้ปกครองด้วยนั้นอยู่ภายใต้กรอบ ของกฎหมายได้อย่างแท้จริงเพียงแต่การประกันสิทธิ เสรีภาพของแนวคิดนิติธรรมนี้จะไม่มีการ จัดระบบโครงสร้างผ่านการจัดวางลำดับชั้นของกฎหมายที่เคร่งครัด เพื่อจำกัดอำนาจรัฐเหมือน กับแนวคิดนิติรัฐ หากแต่กระทำผ่านจารีตประเพณีที่ยึดถือต่อกันมาโดยมิเป่าประสงศ์สำคัญใน การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ มากกว่าการพยายามจำกัดอำนาจรัฐด้วยการวางโครงสร้าง และกลไกเชิง สถาบันทางการเมืองนั่นเอง แม้ในมุมมองของนักเสรีนิยมสุดโต่งจะมองว่าเสรีภาพของ ปัจเจกบุคคล นั้นเป็นสิทธิตามธรรมชาติ (natural rights) ที่มีอยู่แล้วโดยไม่จำเป็นต้องให้กฎหมายมา รองรับ ดังนั้นกฎหมายข้อบังคับของรัฐ และในจุดนี้เองที่หลักการนิติธรรมจะเข้ามาประสานความ ชัดแย้งระหว่างเสรีภาพ กับกฎหมายโดยการทำให้กฎหมายนั้น เป็นสิ่งที่สูงสุดที่ทุกคนแม้แต่ผู้ปกครอง ก็จะต้องอยู่ในกรอบของกฎหมาย ในขณะที่ตัวกฎหมายเองนั้นก็จะต้องประกันไว้ซึ่งสิทธิเสรีภาพ ชั้นพื้นฐานของประชาชนทุกคนในรัฐ⁵ จะเห็นได้ว่าหลักนิติธรรมนี้จะต้องอยู่เคียงคู่ กับหลักความ สูงสุดของกฎหมาย(the supremacy of law) เสมอเนื่องจากเมื่อรัฐใดใช้กฎหมายเป็นหลักเกณฑ์ สูงสุด ในการปกครองแล้ว ก็จะเป็นการรับประกันว่าพลเมืองทุกๆ คน แม้แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือ ผู้ปกครองในการปฏิบัติตามหน้าที่ หรือบริหารราชการแผ่นดินนั้นก็จะต้องอยู่ภายใต้กรอบ ของกฎหมายซึ่งเป็นสิ่งสูงสุด ดังนั้นในระบอบการปกครองที่ยึดหลักนิติธรรมคนทุกคนที่อาศัยอยู่ ในสังคมการเมืองดังกล่าวนั้นย่อมจะต้องมีความเท่าเทียม และมั่นใจได้ว่าไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ หรือ ข้าราชการระดับสูง หรือแม้แต่บุคคลในรัฐบาลเอง ก็จะต้องอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายเฉกเช่น เดียวกัน⁶

อันที่จริงคำว่า“หลักนิติธรรม”ที่มาจากคำว่า Rule of Law ไม่ใช่คำใหม่ในวงการกฎหมาย ของประเทศไทย นักวิชาการและนักกฎหมายไทยได้ยินและรู้จักกับคำว่าหลักนิติธรรมกันมานานพอ สมควร แต่เนื่องจากหลักนิติธรรมเป็นแนวคิดที่กำลังเกิดและพัฒนาขึ้นก่อนในประเทศ อังกฤษ อันมีระบบกฎหมาย แนวคิดและสภาพแวดล้อมที่ต่างจากกฎหมายไทยประกอบกับหลักนิติธรรม เป็นหลักคิดที่เป็นนามธรรม เป็นเรื่องที่ยากเข้าใจยากและมีพลวัตรตลอดเวลา นักคิด นักกฎหมาย นักวิชาการได้อธิบาย ให้ความหมาย องค์กรประกอบ สารระสำคัญ ฯลฯ ของคำว่าหลักนิติธรรมไว้ไม่ตรงกันเสียทีเดียวเหตุผลต่างๆ

⁵ Tamanaha, Brian 2004 On the rule of the law Cambridge: Cambridge University Press p.45 อ้างใน สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ และคณะ,คำและแนวคิดในประชาธิปไตยสมัยใหม่,พศจิกายน 2557 หน้า 139

⁶ สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ และคณะ,คำและแนวคิดในประชาธิปไตยสมัยใหม่,พศจิกายน 2557 หน้า 139-140

เหล่านี้จึงอาจทำให้นักกฎหมายและบุคคลต่างๆ มีความเข้าใจความหมาย องค์ประกอบ สาระสำคัญ และความสำคัญของหลักนิติธรรมแตกต่างกันไป

เนื้อหาของหลักนิติธรรม⁷

นักกฎหมายรัฐธรรมนูญของอังกฤษที่มีบทบาทมากที่สุดคนหนึ่งในการช่วยพัฒนาหลักนิติธรรม คือ A.V. Dicey (ค.ศ.1835-1922) ตำราของเขาที่ชื่อว่า Introduction to the Study of the Law of the Constitution ได้กลายเป็นตำรามาตรฐาน และเป็นตำราที่นักกฎหมายรัฐธรรมนูญอังกฤษส่วนใหญ่ต้องอ้างอิง เมื่อจะต้องอธิบายความหมายของหลักนิติธรรม Dicey เห็นว่าหลักนิติธรรมนั้นย่อมมีเนื้อหาสาระสำคัญ คือบุคคลทุกคนย่อมเสมอภาคกันต่อหน้ากฎหมายบุคคลไม่ว่าจะในชนชั้นใดจ่อมต้องตกอยู่ภายใต้กฎหมายปกติธรรมดาของแผ่นดิน (The ordinary law of the land) ซึ่งบรรดาศาลธรรมดาทั้งหลาย (ordinary courts)⁸ จะเป็นผู้รักษาไว้ซึ่งกฎหมายดังกล่าวหลักนิติธรรมในความหมายนี้ย่อมปฏิเสธความคิดทั้งหลายทั้งหลายทั้งปวงที่จะยกเว้นมิให้บรรดาเจ้าหน้าที่ทั้งหลายต้องเคารพต่อกฎหมาย บุคคลทั้งหลายย่อมไม่ต้องถูกลงโทษหากไม่ได้กระทำการอันผิดกฎหมาย และไม่มีผู้ใดทั้งสิ้นแม้แต่กษัตริย์ที่จะอยู่เหนือกฎหมายได้

กล่าวโดยรวมแล้ว Dicey เห็นว่าบรรดาการกระทำทั้งหลายทั้งปวงของของรัฐบาลและฝ่ายปกครองต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย และต้องไม่กระทำการก้าวล่วงสิทธิ และเสรีภาพของราษฎรตามอำเภอใจ หากรัฐบาลหรือฝ่ายปกครองทำการอันใดที่ขัดต่อกฎหมาย การกระทำดังกล่าวย่อมต้องถูกฟ้องคดียังศาลยุติธรรมหรือศาลธรรมดาได้ เพราะรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ย่อมจะมีสิทธิพิเศษใดๆ เหนือกว่าราษฎรไม่ได้ เราจะเห็นได้ว่าหลักนิติธรรมตามแนวความคิดของ Dicey นี้มุ่งเน้นไปที่ความผูกพันต่อกฎหมายของฝ่ายบริหาร ไม่ได้เรียกร้องฝ่ายนิติบัญญัติให้ต้องผูกพันต่อกฎเกณฑ์อื่นใดในการตรากฎหมาย

แม้ว่าในปัจจุบัน การให้คำอธิบายเกี่ยวกับเนื้อหาของหลักนิติธรรมอาจจะแตกต่างกันอยู่บ้างในรายละเอียด แต่องค์ประกอบสำคัญของหลักนิติธรรมนั้น ตำราต่างๆก็ไม่ได้อธิบายความแตกต่างกันมากนัก องค์ประกอบที่สำคัญของหลักนิติธรรมคือความคาดหมาย ได้ของการกระทำของรัฐ ความชัดเจนของกฎหมาย ความมั่นคงของกฎหมาย ความเป็นกฎเกณฑ์ทั่วไปของกฎหมาย ความเป็นอิสระ ของศาลการเคารพในหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติตลอดจนความสะดวกในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ในยุคหลังมีผู้อธิบายลักษณะของกฎหมายที่จะช่วยสร้างให้เกิดการปกครองตามหลักนิติธรรมดังเช่นคำอธิบายของ Lon L. Fuller⁹ นักนิติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงชาวอเมริกันที่เห็นว่ากฎหมายที่จะทำให้หลักนิติธรรมปรากฏเป็นจริงได้นั้นต้องมีลักษณะสำคัญคือ

⁷ รองศาสตราจารย์ ดร.วรเจตน์ ภาคีรัตน์ หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม จุลินิติ (ม.ค.-กพ. 55) หน้า 60,62

⁸ AV.Dicey,1959 Introduction to the Study of the Law of the constitution pp.187-203 อ้างถึงใน รองศาสตราจารย์ ดร.วรเจตน์ ภาคีรัตน์หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม จุลินิติ (ม.ค.-กพ. 55) หน้า 60

⁹ L.L. Fuller, The Morality of law, Revised Edition, New Haven:Yale University Press,1969.pp.46-91 อ้างถึงใน รองศาสตราจารย์ ดร.วรเจตน์ ภาคีรัตน์หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม จุลินิติ (ม.ค.-กพ. 55) หน้า 60

1. กฎหมายจะต้องบังคับเป็นการทั่วไปกับบุคคลทุกคน ไม่เว้นแม้แต่องค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐ
2. กฎหมายจะต้องได้รับการประกาศใช้อย่างเปิดเผย
3. กฎหมายจะต้องได้รับการตราให้มีผลบังคับไปในอนาคต ไม่ใช่ตราขึ้นเพื่อใช้บังคับย้อนหลังไปในอดีต
4. กฎหมายจะต้องได้รับการตราขึ้นโดยมีข้อความที่ชัดเจน เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดการบังคับใช้ที่ไม่เป็นธรรม
5. กฎหมายจะต้องไม่มีข้อความที่ขัดแย้งกันเอง
6. กฎหมายจะต้องไม่เรียกร้องให้บุคคลปฏิบัติในสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้
7. กฎหมายต้องมีความมั่นคงตามสมควร แต่ก็ต้องเปิดโอกาสให้แก้ไขให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้
8. กฎหมายที่ได้รับการประกาศใช้แล้วจะต้องได้รับการบังคับให้สอดคล้องต้องกัน กล่าวคือต้องบังคับการให้เป็นไปตามเนื้อหาของกฎหมายที่ได้ประกาศใช้แล้วนั้น

The Rule of Law ในทรรศนะของนักวิชาการด้านนิติศาสตร์ไทย¹⁰

ศาสตราจารย์ธานีกร ธีรวิเชียร ได้อธิบาย The Rule of Law ซึ่งท่านแปลว่า "นิติธรรมวินัย" ว่าเป็น "หลักการแห่งกฎหมายที่เทิดทูนศักดิ์แห่งความเป็นมนุษย์และยอมรับนับถือสิทธิและเสรีภาพแห่งมนุษยชน ทุกแง่ทุกมุม รัฐต้องให้ความอารักขาคู่ครองมนุษยชนให้พ้นจากลัทธิทรราชย์ หากมีข้อพิพาทใดๆ เกิดขึ้นไม่ว่ารัฐกับเอกชน หรือระหว่างเอกชนกับเอกชน ศาลสถิตยุติธรรมเท่านั้นที่มีอำนาจอิสระและเด็ดขาดในการตัดสินข้อพิพาทนั้นตามกฎหมายของบ้านเมือง"

ศาสตราจารย์ ดร.คณิต ฒ นคร ได้อธิบายหลักนิติธรรม โยงเข้ากับบทบาทของอัยการและศาลว่า สององค์กรนี้ต่างก็มีหลักนิติธรรมด้วย โดยท่านกล่าวว่า "หลักนิติธรรมในส่วนของ ?อัยการ? นั้น ก็คืออัยการมีหน้าที่จะต้องดูแลความสงบเรียบร้อย ในขณะที่เดียวกัน ก็มีหน้าที่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน สองอันนี้ เราจะต้องทำให้ปรากฏหลักนิติธรรมที่เกี่ยวกับ ?ศาล? ศาลต้องกระตือรือร้นในการตรวจสอบค้นหาความจริง ชั้นประท้วงฟ้องและชั้นพิจารณาคดี คิดว่าบทบาทของศาลจะต้องเน้นทั้งสองด้าน ถ้าไม่เกิดสองด้านแล้ว มันก็ยังไม่มีความไม่เป็นนิติรัฐในตัวเอง จะต้องประกันความบริสุทธิ์ของจำเลยได้"

ศาสตราจารย์ ดร.อุกฤษ มงคลนาวิน ได้สรุปหลักนิติธรรมว่า ประกอบด้วยหลักการที่สำคัญดังนี้

¹⁰ อรรถพล ใหญ่สว่าง : หลักนิติธรรมภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย,มติชนรายวัน 23 กุมภาพันธ์ 2558
ที่มา: <http://m.matichon.co.th/readnews.php?newsid=1424682345>

1. การยึดหลักความเป็นอิสระของตุลาการ
2. ประชาชนอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันอย่างเสมอภาค และได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายอย่างทัดเทียมกัน
3. มีเจตนารมณ์ในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน
4. การปกครอง โดยยึดหลักกฎหมายเป็นใหญ่ และปฏิบัติตามกฎหมายในฐานะที่เป็นนิติรัฐ ทั้งนี้กฎหมายนั้นจะต้องเป็นกฎหมายที่ยุติธรรม ศาลเป็นสถาบันที่พึ่งสุดท้ายของประชาชน
6. ฝ่ายบริหารต้องบริหารภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย และต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย
7. ส่งเสริมการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร อย่างบริสุทธิ์และยุติธรรม ปราศจากการแทรกแซงของฝ่ายบริหารหรือกลุ่มอิทธิพล เพื่อให้ได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่แท้จริงของประชาชน
8. ส่งเสริมและสนับสนุนความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย
9. ส่งเสริมและคุ้มครองหลักแห่งการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
10. ส่งเสริมและพัฒนากฎหมายเพื่อสร้างความสงบสุขให้แก่ประชาชนและสังคมส่วนรวม
11. ไม่มีบุคคลใดอยู่เหนือกฎหมาย

ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ อธิบายว่า "องค์ประกอบของหลักนิติธรรมมีอยู่ 4 ประการ คือ ประการแรก องค์ประกอบด้านสาระ ซึ่งหมายถึงหลักความเสมอภาคทางกฎหมาย ประการที่สอง คือ องค์ประกอบด้านกระบวนการในการใช้กฎหมาย หมายถึง รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องใช้อำนาจภายในขอบเขตที่กฎหมายให้ไว้ ตามวิธีการ รูปแบบ เวลา และสถานที่ ประการที่สาม คือ องค์ประกอบด้านองค์กร หมายถึง การแบ่งแยกอำนาจและความเป็นอิสระของตุลาการ และประการสุดท้าย คือ องค์ประกอบด้านเป้าหมายซึ่งหมายถึงการใช้การตีความกฎหมายและการตัดสินใจตัดสินคดี นั้น จะต้องมุ่งสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นโดยเที่ยงธรรม"

ศาสตราจารย์ ดร.กำชัย จงจักรพันธุ์ ได้ให้ความหมายของหลักนิติธรรมว่า มีความหมายกว้าง โดยหมายถึง "หลักการพื้นฐานที่มุ่งจำกัดอำนาจของผู้ปกครอง ทำนองเดียวกับกับหลักนิติรัฐ และยังรวมถึงหลักความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย กฎหมายต้องมีเนื้อหาที่ชัดเจน ให้เหตุผล ไม่ขัดแย้งกันเอง ปฏิบัติได้ ใช้เป็นการทั่วไป เป็นธรรม กฎหมายต้องมุ่งใช้ไปในอนาคต ไม่มีโทษย้อนหลัง มีการบังคับใช้กฎหมายโดยเสมอภาค กระบวนการตรากฎหมายต้องถูกต้องชัดเจน หลักความเป็นกฎหมาย ซึ่งใช้เป็นการทั่วไปไม่ว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือเอกชนมีหลักประกันในความเป็นอิสระของผู้พิพากษา ฯลฯ"

หลักนิติธรรม เป็นหลักปรัชญาทางกฎหมายเบื้องต้นที่นักกฎหมายทุกคนได้รู้จักและคุ้นเคยจากการศึกษากันมาตั้งแต่ชั้นเรียนในมหาวิทยาลัยและนักกฎหมาย รวมทั้งประชาชนทั่วโลกยอมรับว่าเป็นหลักกฎหมายที่อยู่เหนือบทบัญญัติของ กฎหมายทั้งปวง แต่ในทางปฏิบัติก็ยังพบว่าเกิดข้อขัดแย้งในการตีความหรือการบังคับใช้กฎหมายภายใต้หลักนิติธรรม

คณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ จึงได้กำหนดความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย โดยมีการประชุมทุกเดือนและจัดสัมมนา รวม 9 ครั้ง ในเวลาประมาณ 1 ปีเศษ เพื่อนำเอาข้อความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่างๆ จากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ร่วมสัมมนา มาวิเคราะห์ ทบทวนและพิจารณาแก้ไข แล้วจัดทำหนังสือเผยแพร่แก่ประชาชน

ตลอดจนส่งให้คณะรัฐมนตรี/คสช./สปช./สนช./คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อพิจารณาบรรจุในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับใหม่ **ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม (The Rule of Law)**¹¹ มีดังนี้

หลักนิติธรรม หมายถึง หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ที่กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใดๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งต่อหลักนิติธรรม

สาระสำคัญของหลักนิติธรรม ได้แก่

- 1.หลักความเป็นอิสระและความเป็นกลางของผู้พิพากษาและตุลาการ
- 2.กฎหมายต้องใช้บังคับเป็นการทั่วไป
- 3.กฎหมายต้องมีการประกาศใช้ให้ประชาชนทราบ
- 4.กฎหมายอาญาต้องไม่มีผลย้อนหลังในทางที่เป็นโทษ

องค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organizations) ความหมาย¹²

องค์กรพัฒนาเอกชน หรือ Non-Governmental Organizations หรือที่เรานิยมเรียกกันว่า NGOs นั้น ในแต่ละประเทศมีชื่อที่ใช้เรียกขานแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละสังคม อาทิ ประเทศฝรั่งเศส ใช้คำว่า Social Economy Association หรือ Third Sector ประเทศอังกฤษ ใช้คำว่า Private Voluntary Association หรือ Non-profit Organization ในสหรัฐอเมริกา ใช้คำว่า Non-profit Organization หรือ Non-profit Sector สำหรับประเทศไทยเรารู้จักและคุ้นเคยกับชื่อ “NGOs” ในฐานะที่เป็นองค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนา โดยมีชื่อภาษาอังกฤษว่า “Non-Governmental Organizations” แต่ชื่อที่ใช้เรียกขานในภาษาไทย นั้นบางครั้งเรียกแตกต่างกัน ได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรเอกชน องค์กรการเอกชน อพช. องค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรประชาสังคม เป็นต้น

ความหมายของ NGOs: Non-Governmental Organizations นั้นยังไม่มีคำนิยามความหมายที่ชัดเจน และความหมายของ NGOs ก็มีความแฝงแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ตามบริบท

¹¹ อรรถพล ใหญ่สว่าง : หลักนิติธรรมภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย,มติชนรายวัน 23 กุมภาพันธ์ 2558

ที่มา:<http://m.matichon.co.th/readnews.php?newsid=1424682345>

¹² ทิพร บัญญา, NGOs เขาเป็นใคร? ที่มา <http://suttiporn.blogspot.com/2006/06/ngos.html>

ของแต่ละสังคม อย่างไรก็ตาม NGOs มีลักษณะเฉพาะบางอย่างคือ NGOs ต้องเป็นองค์กรอิสระที่ปราศจากการควบคุมโดยตรงของรัฐบาลใดๆ รวมทั้งมีคุณลักษณะทั่วไปที่ยอมรับกัน 3 ประการคือ 1) NGOs จะต้องเป็นองค์กรที่ไม่ถูกสร้างให้เป็นส่วนหนึ่งของพรรคการเมือง 2) NGOs จะต้องเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรจากการทำงาน และ 3) NGOs จะต้องไม่เป็นกลุ่มองค์กรอาชญากรรม และต้องเป็นองค์กรที่ไม่ใช้ความรุนแรง (Non-violent) ใดๆในการดำเนินการ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้ถูกใช้ในฐานะที่เป็นเงื่อนไขการยอมรับองค์กรพัฒนา เอกชน โดยองค์กรสหประชาชาติ¹³

สำหรับความหมายในบริบทของสังคมไทยนั้น มีนักวิชาการ นักพัฒนา ให้ความหมายกับ NGOs ที่หลากหลาย ในการประชุมระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานพัฒนาด้านต่างๆ ในวันที่ 4 พฤษภาคม 2546 ณ ห้องประชุมคณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไม่ได้ให้ความหมายขององค์กรพัฒนาเอกชนโดยตรง แต่อธิบายลักษณะของคำว่า “องค์กรพัฒนาเอกชน”¹⁴ ไว้ ดังนี้

- 1) เป็นองค์กรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินงานพัฒนาสังคมโดยเน้นการพัฒนาคน และการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2) เป็นองค์กรที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลหรือไม่จดทะเบียนก็ได้ และในกรณีที่ไม่ได้จดทะเบียน เป็นนิติบุคคลจะต้องมีการจัดองค์กรเป็นคณะทำงาน ขึ้นมาดูแลรับผิดชอบในการดำเนินการอย่างมีระเบียบแบบแผนตามสมควร
- 3) เป็นองค์กรที่ดำเนินงานโดยอิสระมีกิจกรรมต่อเนื่อง และไม่แสวงหาผลประโยชน์หรือกำไร

คุณลักษณะความเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน¹⁵ มีดังนี้

1. เป็นองค์กรที่มีหน้าที่หรือการดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ในการช่วยเหลือคลี่คลายปัญหาในสังคม และพัฒนาสังคม โดยมีใช้ผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มหรือประโยชน์ของสมาชิกในองค์กร
2. เป็นองค์กรที่ดำเนินการโดยอิสระอยู่นอกระบบโครงสร้างราชการ ต้องปราศจากการควบคุมหรือสั่งการ โดยรัฐบาลใดๆ รวมทั้งไม่เป็นส่วนหนึ่งของพรรคการเมือง แม้องค์กรนั้นจะถูกจัดตั้งขึ้นโดยรัฐหรือได้รับการสนับสนุนจากรัฐ
3. เป็นองค์กรที่มีสถานภาพทางกฎหมาย เป็นนิติบุคคล โดยการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล สมาคม หรือไม่ได้จดทะเบียนนิติบุคคลก็ได้ แต่ถ้าไม่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลจะต้องมีการจัดรูปองค์กรเป็นคณะกรรมการหรือคณะบุคคล

¹³ Willetts Retrieved May 19, 2006 from the World Wide Web : <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/CS-NTWKS/NGO-ART.HTM> อ้างถึงใน ทธิพร บุญมาก, NGOs เขาเป็นใคร? ที่มา <http://suttiporn.blogspot.com/2006/06/ngos.html>

¹⁴ สื่อเพื่อการพัฒนา. มปป. **องค์กรพัฒนาเอกชนคือใคร**. ที่มา <http://www.thaingo.org/story/info002.htm> อ้างถึงในทธิพร บุญมาก, NGOs เขาเป็นใคร? ที่มา <http://suttiporn.blogspot.com/2006/06/ngos.html>

¹⁵ ทธิพร บุญมาก, NGOs เขาเป็นใคร? ที่มา <http://suttiporn.blogspot.com/2006/06/ngos.html>

ลทำหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารงาน

4. เป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร หรือผลประโยชน์ใดๆ รวมทั้งไม่แบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่สมาชิก

วัตถุประสงค์ของ NGOs¹⁶

องค์กร พัฒนาเอกชนเป็นองค์กรที่ไม่มุ่งแสวงหากำไร และผลประโยชน์ในการดำเนินการ ดังนั้น วัตถุประสงค์ขององค์กรจึงสอดคล้องกับเป้าหมายหลักของการจัดตั้งองค์กร

1. เพื่อให้บริการแก่สาธารณชนและชุมชนโดยทั่วไป

2. เพื่อให้การศึกษา

และให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับองค์กรของตนกับชุมชนเพื่อโน้มน้าวให้ผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมของหน่วยงาน

3. เพื่อขอรับบริจาคเงินทุน และการอุดหนุนต่างๆ โดยนำสิ่งที่ได้รับมาใช้ในโครงการต่างๆ ที่จัดขึ้น

4. เพื่อส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัย และรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับองค์กร รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการแก้ไขปัญหาในด้านนั้นๆ

5. เพื่อสนองตอบ และให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ให้การสนับสนุนในรูปแบบต่างๆ เช่น ตัวเงิน ทรัพย์สิน เวลา และการสนับสนุนในลักษณะอื่นๆ

ตลอดจนสอดคล้องกับความต้องการของผู้ขอรับความช่วยเหลือด้วย

6. เพื่อให้ความร่วมมือกับองค์กรการกุศลอื่นในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณชน

ประเภทของ NGOs¹⁷

การจำแนกประเภทของ NGOs นั้น เราสามารถจำแนกได้หลากหลายรูปแบบ หลายลักษณะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับมิติหรือเกณฑ์ที่ใช้เป็นตัวกำหนด ทั้งนี้การแบ่งประเภท NGOs นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับกิจกรรมหรือ วิธีการทำงานเท่านั้น ผู้เขียนจะนำเสนอลักษณะของการจำแนกองค์กร ดังนี้

1. ตามลักษณะของกิจกรรม ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น

ก) งานสังคมสงเคราะห์

ข) งานพัฒนา

ค) งานรณรงค์เคลื่อนไหว แต่ทั้งนี้การใช้ลักษณะของกิจกรรม

หรืองานเป็นตัวกำหนดในการจำแนกประเภทองค์กรนั้นไม่สามารถชี้ชัดได้เด็ดขาด ชัดเจน

เนื่องจากลักษณะของงานที่องค์กรหนึ่งๆ ปฏิบัติอาจมีหลายกิจกรรม หลากหลายรูปแบบ

ทำให้การจำแนกองค์กรได้ลำบาก จึงต้องพิจารณาจากภารกิจหลักขององค์กรเป็นตัวกำหนด

¹⁶ เรืองเดิม

¹⁷ ทิพร บัญมา, NGOs เขาเป็นใคร? ที่มา <http://suttiporn.blogspot.com/2006/06/ngos.html>

2. ตามลักษณะภูมิศาสตร์ แบ่งออกเป็น

- ก) NGOs ที่ทำงานในชุมชนชนบท
- ข) NGOs ที่ทำงานในชุมชนเมือง
- ค) NGOs ที่ทำงานไม่จำกัดพื้นที่ แต่ทำงานมุ่งเน้นเนื้อหา (issues) เป็นหลัก

3. ตามประเด็นปัญหา แบ่งออกเป็น

- ก) NGOs ที่ดำเนินกิจกรรมตามประเด็นปัญหากับกลุ่มเป้าหมาย (Grass-roots) ด้วยตนเอง
- ข) ทั้งนี้ในทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2546 ได้จัดกลุ่ม NGOs ตามประเด็นปัญหาที่ดำเนินกิจกรรม เป็น 12 ประเด็น ได้แก่ การศึกษา เกษตรกรรม คนพิการ ชุมชนแออัด เด็ก ทรพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พัฒนาชุมชน ผู้หญิง แรงงาน ศาสนากับการพัฒนา สาธารณสุขและการคุ้มครองผู้บริโภค สิทธิมนุษยชน/ประชาธิปไตย สื่อทางเลือก และ เอสดี
- ค) NGOs ที่ไม่ได้ดำเนินกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมาย แต่เน้นการสนับสนุนการทำงานของ NGOs ที่ทำงานคล้ายคลึงกัน และการประสานงานระหว่าง NGOs ด้วยกัน และระหว่าง NGOs กับรัฐบาล เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง และเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน

4. ตามระดับขององค์กร แบ่งออกเป็น

- ก) NGOs ที่เป็นหน่วยงานจากต่างประเทศเข้ามาทำงานในประเทศไทย โดยเป็นสำนักงานสาขาในประเทศ เราเรียกว่า องค์กรพัฒนาเอกชนระดับสากล (INGOs : International Non-Governmental Organizations)
- ข) NGOs ที่เป็นองค์กรที่ก่อตั้งโดยประชาชนในประเทศ ซึ่งมีหลายระดับตามโครงสร้างของสังคม ได้แก่
 - 1) NGOs ระดับท้องถิ่น (Local)
 - 2) NGOs ระดับภูมิภาค (Regional)
 - 3) NGOs ระดับประเทศ (Nation)

ภาพลักษณ์ของ NGOs

ในสายตาประชาชนทั่วไปในสังคมไทยมักมองในแง่ลบ ว่าเป็นพวกประท้วงคัดค้านขัดขวางความเจริญ คัดค้านการพัฒนาด้านต่างๆของประเทศ และมักถูกตั้งคำถามจากสังคมถึงแหล่งที่มาของเงินทุน จนเลยไปถึงการกล่าวหาว่ารับเงินจากต่างชาติ มาปลูกปั่นชาวบ้าน เพื่อขัดขวางการพัฒนาประเทศ, การรับเงินจากฝ่ายตรงข้ามที่เสียประโยชน์มาก่อมีอบ ประท้วงปิดถนนเพื่อสร้างผลงานเพื่อขอรับเงินทุน เป็นต้น

ทั้งที่แท้จริงแล้ว องค์กร NGOs อาจเพียงต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมให้ดีขึ้น หรือปกป้องผลประโยชน์ของชาติ หากแต่ทำที่หรือการกระทำรุนแรง เช่น การรวมกลุ่ม

ประท้วงขนาดใหญ่ การปิดถนน ประท้วงยึดเยื่อ ที่ทำขึ้นเพื่อเรียกร้องความสนใจจากภาครัฐ และสังคมหันมาให้เข้ามาสนใจหรือแก้ไขปัญหาของกลุ่มตนเพียงอย่างเดียวโดยอ้างว่าตนมีสิทธิที่สามารถกระทำได้ หากแต่ในความเป็นจริงถึงแม้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย จะกำหนดให้ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอย่างเสมอภาคภายใต้กฎหมาย แต่ถ้าหากต่างคนต่างใช้อำนาจและอ้างสิทธิของตนเอง ตามอำเภอใจ โดยไม่เคารพกฎหมาย ไม่เคารพสิทธิของผู้อื่นแล้ว หรือใช้เสียงข้างมากโดยไม่เคารพกติกา ก็จะทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคม และผลเสียที่เกิดจากการกระทำนั้น ก็ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งทางบริหารเศรษฐกิจที่ต้องหยุดชะงัก เสียโอกาสทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ

ดังนั้นการอยู่ในสังคมประชาธิปไตยนั้น ประชาชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะ NGOs ควรต้องนำเอาหลักนิติธรรมมาปรับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดความสงบสุขเรียบร้อยในสังคม ดังนี้

1. การดำเนินงานด้วยความโปร่งใส และเปิดเผยข้อมูล เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวกเข้าใจง่าย และมีกระบวนการให้ประชาชนตรวจสอบความชัดเจนได้ถูกต้อง
2. ดำเนินการแสดงออก เพื่อเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ มิใช่กระทำการตามอำเภอใจของตัวบุคคล
3. การมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไป และหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ร่วมคิดเห็น แนะนำ ปรีกษา และร่วมวางแผนและปฏิบัติ ทั้งนี้โดยไม่มี การปิดบังข้อมูล ทั้งนี้รวมถึงเปิดโอกาสให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย
4. ความยุติธรรม เท่าเทียมกัน ปราศจากอำนาจอิทธิพลอื่นเข้ามาบิดเบือน

โดยสรุป หลักนิติธรรมเป็นหลักการสำคัญที่จะช่วยส่งเสริม และขับเคลื่อนการพัฒนาการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงเพียงภาครัฐเท่านั้นที่ต้องอยู่ในกรอบของกฎหมาย หากรวมถึงทุกภาคส่วนเอกชน NGOs และประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจ อธิปไตยที่ต้องเคารพกฎหมายเคารพหลักนิติธรรมเพื่อให้สังคมประชาธิปไตยมีความสงบเรียบร้อย และสามารถได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องอย่างมั่นคงและยั่งยืน

บรรณานุกรม

ศาสตราจารย์ ดร.กำชัย จงจักรพันธ์ บรรยายร่างข้อเสนอเรื่อง“ หลักนิติธรรม ความหมาย
สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืน” 21 กุมภาพันธ์ 2556 โรงแรมรามาการ์เด็นส์ ที่มา
<http://www.lrct.go.th/th/?p=5716> สืบค้นวันที่ 21 กันยายน 2558

สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ และคณะ, คำและแนวคิดในประชาธิปไตยสมัยใหม่, พศจิกายน 2557
มูลนิธิฟรีดริช เอแบร์ต (FES)

จูลินิติ (ม.ค.-กพ. 55) รองศาสตราจารย์ ดร.วรเจตน์ ภาคีรัตน์: หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม

อรรถพล ใหญ่สว่าง : หลักนิติธรรมภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย, มติชนรายวัน 23
กุมภาพันธ์ 2558 ที่มา: <http://m.matichon.co.th/readnews.php?newsid=1424682345>
สืบค้นวันที่ 23 กันยายน 2558

กรีซเทพ : อ่านซะ จะได้รับจัก NGO ดีขึ้น ที่มา [http://www.oknation.net/blog/ycn2009/2012/
06/14/entry-2](http://www.oknation.net/blog/ycn2009/2012/06/14/entry-2) สืบค้นวันที่ 23 กันยายน 2558

ทสิพร บุญมาก, NGOs เขาเป็นใคร? ที่มา <http://suttiporn.blogspot.com/2006/06/ngos.html>
สืบค้นวันที่ 23 กันยายน 2558

ทสิพร บุญมาก, NGOs เขาเป็นใคร? ที่มา <http://suttiporn.blogspot.com/2006/06/ngos.html>

